

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ

УДК 378.4(477)(09)

Л. В. Корж-Усенко

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ГЕНЕЗА ІДЕЇ УКРАЇНСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ВИМІР

У дослідженні з'ясовано зародження елементів національного виховного ідеалу та українознавчого компоненту змісту педагогічного процесу в Острозькій і Києво-Могилянській академіях XVI–XVIII ст., у навчальній, науковій та просвітницькій діяльності Львівського, Харківського, Київського, Новоросійського університетів XIX – початку XX ст.; представлено підходи до розробки моделі українського вищого навчального закладу репрезентантами громадсько-педагогічного руху, успіхи та труднощі в їх реалізації в період українського державотворення 1917–1920 рр.; виокремлено особистий внесок визначних науковців у формування нової генерації української інтелігенції.

Ключові слова: *ідея українського університету, національне відродження, національний виховний ідеал, українознавство, національна свідомість, національна самоідентифікація, модель вищого навчального закладу, історія вищої освіти.*

Постановка проблеми. Місія університету в добу глобалізації передбачає реалізацію ним комплексу функцій: навчальної, дослідницької, професійної, соціальної, просвітницької, сервісної, культурної, гуманістичної, миротворчої тощо. Університет має бути не тільки «храмом науки», але й генератором прогресивних ідей, продукування і трансферу інновацій, центром комунікації й інформації, розвитку громадянського суспільства, посередником у міжкультурному діалозі, сполучаючи елементи американської (вузькоспеціалізованої) і класичної європейської (гумбольдівської) моделі. Актуалізація націєтворчої і культурогенеруючої функцій вищої школи потребує осмислення витоків ідеї українського університету.

Аналіз актуальних досліджень. Історії перших вищих навчальних закладів на території України – братських шкіл підвищеного типу, Острозької та Києво-Могилянської академії присвячено доробок А. Алексюка, А. Андрєєва, Я. Ісаєвича, І. Крип'якевича, О. Сухомлинської, З. Хижняк, М. Яременка. До окремих аспектів українознавчого компоненту змісту навчальної, наукової та просвітницької діяльності Львівського, Харківського, Київського, Новоросійського університетів у XIX – на початку XX ст. зверталися Л. Баранівська-Горенко, В. Качмар, Р. Ковалюк, В. Кметь, В. Кравченко, М. Крикун, М. Кріль, Н. Левицька, О. Нагірняк, С. Посохов, В. Ульяновський. Для з'ясування підходів до українського університетотворення, їх реалізації в період національного ренесансу 1917–1920 рр. вагоме значення мали праці О. Завальнюка і В. Розовика.

Мета статті – з'ясувати концептуальні та організаційні засади зародження й розвитку ідеї українського університету в широкому історико-педагогічному контексті; розкрити здобутки і проблеми її розробки та реалізації в період українського державотворення 1917–1920 рр.

Методи дослідження: за допомогою текстологічного аналізу здійснено узагальнення історіографії та джерельної бази дослідження; хронологічний метод використано для визначення провідних чинників зародження ідеї українського університету; синхронний та діахронний аналіз дозволили з'ясувати розвиток українознавчого компоненту змісту освіти у вищій школі; методом порівняльного аналізу визначено особливості розробки концептуальних підходів до ідеї українського університету та узагальнено досвід її реалізації в період державотворення (1917–1920 рр.).

Виклад основного матеріалу. Витоки вищої освіти в Україні пов'язані з діяльністю кращих братських шкіл, Острозької і Києво-Могилянської академій, що у XVI–XVIII ст. забезпечували українську молодь ґрунтовними знаннями, сприяючи збереженню національно-релігійної ідентичності. Завдяки відкритому європейському просторові та міжконфесійній конкуренції, стимулом для пошуків моделі українського університету було створення на землях Речі Посполитої католицьких колегій і протестантських академій. П. Могилі (вихованцю Львівської братської школи і Сорбонни) вдалося адаптувати католицький зразок до особливостей українського соціуму, створивши «повноцінний університет» теологічно-філософського спрямування [17]. Києво-Могилянська академія як справжня національна святиня козацької держави («Київський Парнас», «наша Сорбонна», «Руський Париж»), де всотували знання вихідці з обох берегів Дніпра, мала питоме значення для зміцнення соборності українських земель і творення єдиного культурно-інтелектуального простору. Хоча більшість середньовічних університетів і академій були інтернаціональними закладами з універсальним змістом освіти, проте в модерновий період з інтенсифікацією націєтворчих процесів упроваджувалося навчання рідною мовою, поглиблювався інтерес до національної культури. Натомість у Острозькій та Київській академіях пріоритетне значення мала церковнослов'янська мова: освячення давньоруською традицією сакралізувало її, прирівнюючи до класичних мов. Цей «священний традиціоналізм», зумовлений необхідністю збереження православної ідентичності, використовувався російським урядом і Синодом як засіб нейтралізації національних прагнень українців та інноваційних освітніх процесів.

Водночас аналіз курсів лекцій київської професури, що зберігаються в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського дозволяє констатувати їх призначення для підготовки «здібної української молоді». Академічне середовище вимагало досконалого володіння рідною мовою, якою творили Л. Баранович, П. Величковський, М. Довгалевський,

І. Максимович, О. Митура, Ф. Прокопович, Д. Туптало, Г. Щербацький. Видатною подією академічного життя стала прем'єра трагікомедії Ф. Прокоповича «Володимир» (1705 р.), що відбувалася за участі І. Мазепи, утверджуючи ідею спадкоємності державницької та просвітницької діяльності київського князя і гетьмана України. Плодами співпраці викладачів і студентів стали панегірики та промови на честь щедрих меценатів, політичних і церковних діячів (Л. Барановича, І. Мазепи, П. Могили, П. Сагайдачного, І. Скоропадського, Б. Хмельницького), шкільні драми й інтермедії біблійної, патріотичної, побутової тематики, сотні дум і пісень – перлин усної народної творчості. Апеляція до національних героїв, зв'язок навчального матеріалу з актуальними потребами суспільства підсилювали україноцентричний виховний ідеал – «Воля, Бог і Україна», живили почуття патріотизму і вірності православ'ю, сприяли формуванню особистості та національної гідності вихованців. Репрезентантами культури українського барокко є Д. Бортнянський, А. Ведель, І. Григорович-Барський, Г. Сковорода, майстрами українського літературного слова – І. Котляревський і О. Лобисевич, авторами праць з історії України, важливих для формування національної свідомості – М. Антоновський, М. Бантиш-Каменський, М. Берлинський, С. Величко, Г. Граб'янка, Р. Ракушка-Романовський, В. Рубан, А. Сатановський [7, 97].

Проте після поразки гетьмана І. Мазепи академія зазнала репресій як «осередок вільнодумства», позбавлялася автономії та національних ознак. Унаслідок чисток академічного складу із 2000 студентів залишилося близько 130 осіб; більшість відрахованих «неблагонадійних» – вихідці із Правобережної України. У 1720 р. вийшов указ Петра I про друк у Малоросії виключно церковних книг після їх узгодження за мовою і змістом із великоросійськими [13, XLІ]. Політика русифікації, заборони викладання українською мовою (1753 р.), використання українського «Букваря» (1769 р.) не сприяли вдосконаленню української літературної мови, що розвивалась у позаінституційному середовищі. З 1784 р. професори під загрозою звільнення мали читати лекції російською мовою, що викликало протести академічної спільноти й небезпеку закриття академії. Оскільки основним критерієм добору викладацьких кадрів стала лояльність до чинної влади, це зумовило зниження фахового рівня науково-педагогічного складу вищої школи.

У XVIII ст. націєтворчу функцію здійснював оригінальний вищий навчальний заклад – Канцелярський курінь при Генеральній військовій канцелярії у Глухові, де формувалася українська державницька ідеологія, здійснювалася підготовка військових канцеляристів – службовців гетьманської адміністрації, репрезентантів національної еліти [1]. Потенціал перетворення на вищі навчальні заклади мали православні колегіуми України, але його не вдалося зреалізувати через брак підтримки Синоду й уряду. Встановлено, що найсуттєвішою перешкодою у створенні українського

національного університету була перерваність державницьких традицій. Наміри українських гетьманів (М. Виговського, М. Дорошенка, П. Сагайдачного, М. Ханенка) відкрити у XVII ст. українські православні університети, як і спроби легітимізувати діяльність Острозької академії, зустріли опір польських владних кіл. Н. Полонська-Василенко стверджує, що ще І. Мазепа прагнув заснувати університет у Батурині. Прогресивною моделлю національної світської вищої школи, зорієнтованої на німецькі зразки і призначеної для формування української еліти, є проект Батуринського університету 1760 р. гетьмана К. Розумовського [8]. Скасування гетьманства не поклато край руху передової громадськості із різних міст України за створення українського університету і реформування Києво-Могилянської академії, адже навчання за кордоном було доступним тільки найзаможнішим українцям. Зрештою, вибір уряду впав на лояльний до чинної влади Харків – центр Слобідської України, мешканцям якої вдалося зібрати солідний внесок на створення університету.

Отже, слід виокремити низку чинників зародження ідеї українського університету: формування української нації, традиційне прагнення українців до освіти, досвід «інтелектуального туризму» в Європі, політика українських гетьманів, традиції доброчинності, громадської і приватної ініціативи.

З інкорпорацією українських земель до складу Австро-Угорської і Російської імперій увиразнилася специфіка їхнього освітнього розвитку. Так, у 1785 р. з метою підготовки вчителів для українських шкіл Галичини в Українському інституті на базі Львівського університету впроваджено викладання окремих курсів народною мовою. З 1849 р. у Львівському університеті діяли кілька українських кафедр і громадських національно-культурних інституцій; поживлення українознавчих студій у кінці XIX ст. завдячує викладацькій діяльності М. Грушевського [5].

Вагома роль у національному відродженні належить Харківському університету, де під впливом ідей німецького романтизму професора Й. Б. Шада виник інтерес до історико-культурної спадщини; побачили світ часописи «Український Вісник», «Український Журнал», «Сніп»; започатковано фольклорні дослідження (М. Костомаров, А. Метлинський, О. Потебня, І. Срезневський); розквітли українська літературна творчість і театр. Історію України вперше було введено до курсів лекцій і тематики студентських наукових праць професором О. Зерніним [10, 12]. На початку XX ст. плідністю українознавчого доробку вирізнялися Д. Багалій, В. Барвінський, В. Данилевич, В. Мова-Лиманський, Д. Овсянико-Куликовський, Є. Редін, В. Савва, М. Сумцов, М. Халанський. Рішеннями вченої ради Харківського університету підтримано необхідність створення кафедр української мови й історії України (1907 р.), присвоєно звання почесного доктора І. Франку і М. Грушевському (1906 р.), першій жінці-вченому О. Єфименко, автору «Історії українського народу» (1910 р.).

Консолідації молоді й учених-однодумців сприяли Українське наукове товариство (Львів, Київ), Харківське історико-філологічне товариство, часописи «Український студент», «Українське життя», товариства «Громада», «Просвіта». До когорти київських професорів, які піднесли рівень українознавчих досліджень належать В. Антонович, М. Дашкевич, М. Довнар-Запольський, А. Лобода, І. Лучицький, Г. Павлуцький. Розробка українознавчої проблематики в Новоросійському університеті здійснювалася зусиллями О. Грушевського, А. Синявського, А. Флоровського, С. Шелухіна, Е. Штерна; перші спецкурси з історії України прочитано у 80-ті рр. XIX ст. приват-доцентом О. Маркевичем. Це позначилося на піднесенні національної самосвідомості, про що свідчать діяльність одеської «Просвіти», студентські петиції про відкриття українських кафедр [10, 13].

У 1906–1907 рр. спроби викладання українською мовою здійснили професори Д. Багалій, М. Сумцов, М. Халанський (Харків), Л. Лобода, В. Перетц (Київ), приват-доценти О. Грушевський і С. Шелухін (Одеса), що довело її здатність до використання в навчальному процесі. Попри інтерес молоді до українознавства, російський уряд поклав край цим починанням, дозволяючи розробку українознавчої проблематики тільки поза межами України. Особливою сумлінністю в цьому вирізнялися слухачки Бестужевських вищих жіночих курсів під керівництвом О. Єфименко.

Розробка концептуальних засад ідеї українського університету пов'язана з іменами громадських активістів, репрезентантів науково-педагогічної еліти України. Професор О. Потебня, вважаючи рівень національної свідомості особистості критерієм її моральності, був певен, що національна ідея здатна пробудити любов до науки й мистецтва, усвідомлення високих громадських прагнень, без яких університет є приреченим на занепад [4, 12]. На межі XIX–XX ст. ідея українського університету набула виразного політичного звучання завдяки ідеологам українського націоналізму Д. Донцову і М. Міхновському. Уперше вимогу українців про здобуття вищої освіти рідною мовою для піднесення духу й розуму народу зафіксовано у програмі Української народної партії. На думку М. Міхновського, героїзм молоді Галичини у боротьбі за національну академію у Львові став імпульсом українського відродження [11, 192]. У 1910 р. ідея українського університету здобула підтримку країн Європи і США.

М. Грушевський, посилаючись на факти існування в Російській імперії німецького (Дерпт) і польських (Вільно, Варшава), в Австро-Угорщині – чеського і польського університетів, на досвід викладання різних курсів румунською та українською мовами, розробив перелік із 15 дисциплін українознавства, що мали стати змістовим ядром нової вищої школи [2, 480–481]. Оскільки Міністерство освіти Австрії передумовою створення українського університету визнало наявність дипломованих учених-українознавців, то Українське наукове товариство розпочало інтенсивну

підготовку цих кадрів. Рух громадськості за націоналізацію вищої освіти на західноукраїнських землях вирізнявся масовістю, організованістю, всестановим офіційним характером, лояльністю до австрійської влади. Водночас реакція російського уряду на боротьбу викладачів і студентів за власні права супроводжувалася жорсткими репресіями [3; 13, 151–157].

Ідея українського національного університету отримала сприятливі умови для реалізації в період національного державотворення 1917–1920 рр. Навесні 1917 р. у Києві зусиллями громадськості створено український Народний університет імені Т. Шевченка, навчальні плани і програми якого характеризувалися узгодженням класичного змісту освіти з насиченим українознавчим компонентом [6, 81]. Попри умови війни та економічної кризи, викладачі і студенти першої неофіційної національної вищої школи вирізнялися «високим академічним тонусом», ентузіазмом та винятковою сумлінністю у виконанні власних обов'язків. Правовим прецедентом для українізації мережі вищих шкіл став дозвіл Тимчасового уряду (вересень 1917 р.) на відкриття в Київському університеті Св. Володимира чотирьох кафедр українознавства. З осені 1917 р. українознавчі курси викладали професори П. Тутковський, І. Шаровольський, приват-доценти О. Грушевський, І. Огієнко, Ф. Сушицький, (Київський класичний університет), професори Д. Багалій, М. Сумцов (Харківський), професор С. Вілінський, приват-доценти Є. Загоровський, П. Потапов (Новоросійський). У березні 1918 р. Центральною радою було схвалено проект відкриття низки українських університетів класичного і науково-популярного типу, що реалізовувався вже гетьманським урядом. Концепція вищої школи, розроблена за участі П. Скоропадського, І. Огієнка, М. Василенка, П. Дорошенка, представників громадськості передбачала інтенсивну розбудову мережі університетів та інститутів, їх структурне оновлення, поглиблення українознавчого компоненту, розширення прийому студентів-українців. Унаслідок палких дискусій, враховуючи опір реакційної професури, серед радикального, поміркованого й консервативного підходів перемогли прибічники поступового творення українського університету (тимчасовий білінгвізм, уникнення революційних засобів). Цікаво, що Українська студентська громада університету Св. Володимира у квітні 1918 р. вимагала закриття *alma-mater* як осередку русифікації і створення державної вищої школи, що працює на національне відродження титульної нації і національних меншин України [6, 103].

У вересні 1918 р. гетьманом П. Скоропадським узаконено створення державних українських університетів у Києві (на базі Народного) та Кам'янець-Подільському, одержавлення чинних інститутів та класичних університетів (Київ, Харків, Одеса) із зобов'язанням відкриття українських кафедр (по чотири – в університетах і дві – в Ніжинському інституті) [15]. Якщо столичний держуніверситет мав на меті формування генерації

української інтелігенції шляхом дерусифікації вищої освіти, то для Кам'янець-Подільського актуальною була деполонізація і дегерманізація; інноваційний характер останнього полягав у оригінальній структурі, створенні нових факультетів: сільськогосподарського і богословського, що готував священиків автокефальної церкви, реалізації права на національну вищу освіту (80 % студентів – українці, відкриття єврейської і польської кафедр). Для зміцнення духовних засад національного виховного ідеалу здійснювалися поступова українізація Київської духовної академії, переклад Біблії і богослужбових книг українською мовою [16]. Якщо до 1917 р. у межах України діяло 27 вищих навчальних закладів, то в Українській державі постали Українська Академія Наук, Науково-педагогічна Академія, Українська Академія Мистецтв і 35 вищих шкіл (зокрема, державні університети в Полтаві, Чернігові, Катеринославі, Ялті, п'ять військових академій; низка галузевих інститутів) [12].

Ця політика продовжувалася урядом Української народної республіки: з початку 1919 р. у всіх вищих навчальних закладах упроваджувалося україномовне викладання, вивчення українознавства зі складанням іспитів. Комісією у справах вищих шкіл і наукових інституцій (Д. Антонович, В. Вернадський, М. Кістяківський, Г. Павлуцький) розроблено програму інтенсивного розвитку вищої освіти, не зреалізовану через нетривале перебування Директорії при владі.

Важливим для кадрового забезпечення вищої школи є подолання монополії класичних університетів у підготовці викладацьких кадрів. Рішенням уряду П. Скоропадського у 1918 р. було надано право всім університетам та дев'ятьом провідним інститутам здійснювати захист дисертацій та надавати вчені ступені, зокрема українською мовою [6]. Демократичними тенденціями стало обговорення проблем вищої школи на засіданнях комісій із представників вишів України, залучення до викладання жіноцтва і науковців різних національностей, які поділяли цінності Української держави щодо соціальної, національної, індивідуальної рівності громадян, пріоритетність забезпечення підготовки науково-педагогічних кадрів. Результативністю розробки українознавчої проблематики, створенням нових зразків навчально-методичної і наукової літератури, їх популяризацією серед населення вирізнялися вихованці наукових шкіл В. Антоновича, Д. Багалія, М. Грушевського, В. Нарбута, В. Перетца, О. Потебні. У Київському державному українському університеті плідно працювали професори М. Василенко, І. Ганицький, Д. Граве, М. Грунський, В. Зіньківський, Б. Кістяківський, А. Кримський, А. Лобода, В. Лучицький, Г. Павлуцький, С. Тимошенко, М. Туган-Барановський. Гордістю Кам'янець-Подільського університету були: С. Балей, В. Біднов, Д. Дорошенко, І. Крип'якевич, І. Огієнко, С. Русова, О. Тисовський, М. Чайковський. Характерно, що багато викладачів відмовлялися від частки заробітної платні

на користь обдарованих студентів і перспективних науковців, сприяючи розвитку потенціалу національної еліти.

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Таким чином, аналіз джерел дозволяє виокремити особливості розробки концептуальних підходів до ідеї українського університету та її реалізації в період національного державотворення: конструктивний характер політики українських урядів, спрямований на формування громадянина України і світу, що ґрунтувався на принципах поміркованості, поступовості, толерантності, диверсифікації, соціальної, гендерної і національної рівності, поваги до автономії вищих навчальних закладів, громадського характеру освіти; законодавче закріплення права написання та захисту дисертації українською мовою; розширення спектру українознавчих досліджень, активізація роботи наукових шкіл; створення україномовних наукових і навчально-методичних праць; розвиток рідномовної компетентності викладачів і студентів, їх залучення до здійснення просвітницької роботи.

Предметом подальшого дослідження стане внесок зарубіжних інституцій у розвиток ідеї національного університету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апанович О. М. Урядові службовці Гетьманщини – українська інтелігенція XVIII ст. / О. М. Апанович // Український історичний журнал. – 1997. – № 2. – С. 92–97.
2. Грушевський М. С. Справа українських катедр і наші наукові потреби / М. С. Грушевський // Грушевський М. С. Твори : у 50 т. Т. 1 : Суспільно-політичні твори 1894–1907 / М. С. Грушевський ; [П. Сохань (гол. ред.), І. Горич (відп. секр.), О. Тодійчук]. – Львів : Світ, 2002. – С. 458–484.
3. Державний архів Полтавської області. – Ф. 222. – Оп. 1. – Спр. 905. – Арк. 1.
4. Дмитренко С. М. Особливості громадсько-освітнього руху на Лівобережній Україні у XIX ст. : монографія / С. М. Дмитренко. – К. : Науковий світ, 2000. – 180 с.
5. Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка : в 2 т. Т. 1 : А–К. / [видавнича рада : І. О. Вакарчук (голова) та ін.]. – Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2011. – 716 с. + 112 с. вкл.
6. Завальнюк О. М. Утворення і діяльність державних українських університетів (1917–1921 рр.) : монографія / О. М. Завальнюк. – Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2011. – 644 с.
7. Корж-Усенко Л. В. Козацька педагогіка : досвід, реалії, перспективи / Л. В. Корж-Усенко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / ред. кол. : А. А. Сбруєва (гол. ред.) [та ін.]. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – Вип. 4 (38). – С. 237–245.
8. Корж-Усенко Л. В. Пріоритети політики «освіченого гетьманату» К. Розумовського / Л. В. Корж-Усенко, Д. В. Мартиненко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : науковий журнал / ред. кол. : А. А. Сбруєва (гол. ред.) [та ін.]. – Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2012. – № 3 (21). – С. 12–20.
9. Левицька Н. Українознавчий аспект викладання гуманітарних дисциплін у вищих навчальних закладах України на зламі XIX–XX ст. / Н. Левицька // Збірник наукових праць Науково-дослідного інституту українознавства. – 2006. – Т. XII. – С. 100–107.
10. Нагірняк О. Р. Становлення та розвиток українознавчих досліджень у системі університетських центрів і провідних наукових організацій Наддніпрянської України

(остання чверть XIX ст. – 1917 р.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 09.00.12 «Українознавство» / О. Р. Нагірняк. – К., 2005. – 19 с.

11. Міхновський М. Самостійна Україна. Справа української інтелігенції / М. Міхновський. – К. : МАУП, 2007. – 352 с. : іл. – (Б-ка українознавства; Вип. 7).

12. Розовик Д. Українське культурне відродження в роки національно-демократичної революції (1917–1920 рр.) : монографія / Д. Ф. Розовик. – К. : ВПЦ «Київ. ун-т», 2002. – 311 с.

13. Українська ідентичність і мовне питання в Російській імперії : спроба державного регулювання (1847–1914) : збірник документів і матеріалів / відп. ред. Г. Боряк. – К. : Інститут історії України НАН України, 2013. – 810 с. : іл.

14. Хижняк З. Історія Києво-Могилянської академії / З. Хижняк, В. Маньківський. – 2-ге вид., доп. і перероб. – К. : Києво-Могилянська академія, 2008. – 203 с.

15. Центрального державного архіву вищих органів влади і управління України (ЦДАВО України). – Ф. 1064. – Оп. 1. – Спр. 185. – 4 арк.

16. ЦДАВО України. – Ф. 1072. – Оп. 1. – Спр. 6. – 34 арк.

17. A History of the University in Europe. Volume II : Universities in early modern Europe (1500–1800). – Cambridge University Press, 1996. – 693 p.

РЕЗЮМЕ

Корж-Усенко Л. В. Генезис идеи украинского университета: историко-педагогическое измерение.

В исследовании выяснено зарождение элементов национального воспитательного идеала и украиноведческого компонента сущности педагогического процесса в Острожской и Киево-Могилянской академиях XVI–XVIII в., в учебной и научной деятельности Львовского, Харьковского, Киевского, Новороссийского университетов XIX – начала XX в.; представлено исследования модели украинского высшего учебного заведения представителями общественно-педагогического движения и их реализацию в период становления украинской государственности 1917–1920 гг.; выделено личный вклад выдающихся ученых в формирование новой генерации украинской интеллигенции.

Ключевые слова: *идея украинского университета, национальное возрождение, национальный воспитательный идеал, украиноведение, национальное сознание, национальная самоидентификация, модель высшего учебного заведения, история высшего образования.*

SUMMARY

Korzh-Usenko L. Genesis of the Ukrainian university idea: historical and pedagogical dimensions.

The study reveals genesis of national educational ideal elements and Ukrainian studies component of pedagogical process content in Ostroh and Kyiv-Mohyla Academy in the XVI–XVIII centuries. The conducted analysis made it possible to distinguish a series of factors of the Ukrainian university idea genesis: Ukrainian nation formation, traditional endeavor of Ukrainians for education, experience of «intellectual tourism» in Europe, Ukrainian Hetmans' policy, traditions of charity, public and private initiatives.

Endeavor of the teachers and students for meeting the right for national higher education, demands to eliminating censorship restrictions on literature, cancelling prohibition of Ukrainian language, developing of the Ukrainian language studios in academic, research and educational activities of Lviv, Kharkiv, Kyiv, Novorossiysk Universities in the XIX – early XX centuries is revealed in the research.

It is proved that the idea of Ukrainian National University got favorable conditions for realization in the period of national state establishment in 1917–1920. Kyiv Taras

Shevchenko National University (1917) became the prototype of the national high school that combined classical education content with deep Ukrainian nationalistic component. Innovative potential of Kamenets-Podolsk Ukrainian State University that successfully implemented the right for higher education and adequate to national needs was defined.

Developmental peculiarities of conceptual approaches to the Ukrainian University idea and its implementation during national state establishment in 1917–1920: constructive policy of the Ukrainian Governments aimed at fostering a citizen of Ukraine and that of the world, which was based on the principles of consistence, tolerance, diversity, social, gender and national equality, respect for the autonomy of higher educational institutions, broad public participation; affirmation of the right for writing and defending a thesis in the Ukrainian language; expansion of the Ukrainian studies range, activation of scientific schools work; native language competence of a new Ukrainian intelligentsia generation representatives, their involvement in the educational work implementation among the population were determined. Among these three approaches (radical, moderate and conservative) as a result of lively discussions, the supporters of gradual establishment of the Ukrainian University won a victory (revolutionary means were rejected, temporary bilingualism, coexistence of the Ukrainian and Russian higher education institutions were admitted).

The subject of further research will become foreign institutions contribution to elaboration of Ukrainian studies subject matter and development of National University idea.

Key words: *Ukrainian university idea, national revival, national educational ideal, Ukrainian studies, national identity, national self-identification, model of higher educational establishment, history of higher education.*

УДК 37.013.73

М. М. Суділовська

Дрогобицький державний педагогічний
Університет імені Івана Франка

ПЕДАГОГІЧНА СПАДЩИНА Я. А. КОМЕНСЬКОГО В ОЦІНКАХ ДМИТРА ЧИЖЕВСЬКОГО

Стаття присвячена дослідженню коменіологічної діяльності відомого славіста, філософа й літературознавця Д. Чижевського, виокремленню педагогічної складової в його поглядах. Акцентовано увагу на аналізі праць Д. Чижевського, у яких розкрито філософсько-педагогічні засади пансофічних ідей Я. А. Коменського та показано роль морально-релігійного виховання у розвитку особистості. Зроблено спробу комплексного дослідження рецепції педагогічної спадщини чеського вченого у працях українського представника гуманістики Д. Чижевського.

Ключові слова: *Дмитро Чижевський, Ян Амос Коменський, коменіологічні дослідження, педагогічна спадщина, пансофічні ідеї, славістика, духовна історія, філософська концепція.*

Постановка проблеми. Постать відомого чеського педагога Яна Амоса Коменського була предметом особливого зацікавлення вчених різних країн та епох. Його творчість досліджували і педагоги, і філософи, й історики, і літературознавці. Проте саме Дмитрові Чижевському належить чільне місце в дослідженні спадщини славетного педагога, який віднайшов головний твір Я. А. Коменського «Загальна порада про виправлення людських справ», що вважався назавжди втраченим.